

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 11/11 Summer 2016, p. 1-12

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9899>

ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: 16.08.2016

✓ Accepted/Kabul: 20.09.2016

✍ Referees/Hakemler: Doç. Dr. Halil İbrahim GÖK – Doç. Dr. Bekir BİÇER – Doç. Dr. Mehmet Ali HACIGÖKMEN

This article was checked by iThenticate.

ALTIN ORDA-İLHANLI İLİŞKİLERİNDE DİNİN ROLÜ

Mustafa AKKUŞ*

ÖZET

Cengiz Han'ın liderliğinde toplanan Moğol kabileleri, XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde büyük bir istila hareketi başlatmışlar, kısa sürede Asya ve Avrupa'da hızla yayılarak, hâkimiyet kurdukları alanlarda önemli devletler ihdas etmişlerdir. Bu büyük coğrafyada Cengiz Han'dan sonra oğulları ve torunları tarafından kurulan bu devletler bir süre sonra Cengiz Han'ın tanıdığı hakları çıkarlarına ters gördüklerinden gözardı etmişler, fırsat buldukları ilk andan itibaren birbirleriyle mücadele etmekten çekinmemişlerdir. Cengiz Han sağlığında batıda istila edilen yerlerin tamamını büyük oğlu Cuci'ye bırakmış, bu topraklar oğlu ve torunları tarafından idare edilmiş ve burada Atın Ordu devleti kurulmuştur.

Mengü Han'ın büyük Moğol imparatorluğunun başına geçişine kadar dönem dönem bazı sürtüşmeler yaşansa da batıda ele geçirilen topraklar Cuci'nin oğullarının yönettiği Altın Orda hanlarına bırakılmıştı. Ancak Mengü Han döneminde Hülâgu'nun komutasında düzenlenen batı seferiyle, Abbasi halifeliği yıkılıp, Irak ve Suriye'nin bir kısmı alınarak İran merkezli Ortadoğu'da İlhanlı devletinin kurulması Cengiz'in torunları arasında kavgaların büyümesine neden olmuştur. Bu çalışmamızda İlhanlılar ile Altın Orda arasında sürtüşmelerin temelini oluşturan ve Cengiz Han'ın vadettiği Altın Orda'ya verilmesi gereken haklar ile Azerbaycan toprakları üzerindeki hâkimiyet kavgası tarihsel süreç içerisinde ele alınacaktır. Ağırlıklı olarak İlhanlı-Altın Orda çekişmesinde dinin rolü, o dönemde Sünni Müslümanların liderlik ve koruyuculuğunu üstlenmeye çalışan Memlüklerin bu ilişkilerdeki etkisi üzerinde durulacaktır. Özellikle de Berke Han gibi İslamiyet'i benimsemiş Altın Orda Hanları döneminde büyük savaşlara kadar götüren bu çekişmelerde dini politikalar ve uygulamaların nasıl olduğu gösterilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Moğollar, Altın Orda, İlhanlılar Memlükler, Dini Siyaset.

* Yrd. Doç. Dr. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Ortaçağ Tarihi, El-mek: akkus75@hotmail.com

THE ROLE OF RELIGION ON GOLDEN HORDE-ILKHANID RELATIONS

ABSTRACT

Mongol tribes that gathered around Genghis Khan prompted an invasion movement in the first quarter of the XIIIth century and extended from Asia to Europe in a short period of time and founded remarkable factions on the lands they conquered. The states that were founded by the sons of Genghis Khan and his grandsons ignored the rights of Genghis of which he granted to subjects and fought with each other on many occasions. Genghis Khan left much of the lands he conquered and these lands were governed by his grandsons and founded the Golden Horde.

Though some quarrels happened during the reign of Mongke Khan, the lands conquered thereof was left to Golden Horde led by the sons of Jochi. However, with the Western campaign by Hulagu during the Golden Horde, Abbasid Caliphate collapsed and gave birth to quarrels between the grandsons of Genghis after the establishment of Ilkhanids in the Middle East. The present study investigates the promised lands of Genghis for the Golden Horde and domination quest on the lands of Azerbaijan that constitutes the struggle between Ilkhanids and Golden Horde from a historical point of view. The role of religion in Ilkhanid-Golden Horde rivalry and the influence of Mamluks which exposed to be leader of the Sunni World would also be concerned. Especially, the conversion of Berke Khan to Islam who led the Golden Horde paved the way crucial wars and the reasons why these wars are occurred are to explained in detail regarding the role of religious policies and practices.

STRUCTURED ABSTRACT

Two important states were established in the western areas by Genghis Khan, founder of the Mongol Empire, and his grandsons. First of those states was the Golden Horde Khanate founded by Jochi's *ulus*, and the second one was the Ilkhanid State established during the reign of Mongke Khan. According to Nuveyri, Genghis Khan "left all of the territories touched by the hooves of the Mongol horses in the western territories to Jochi." Following the death of Jochi Khan in 1227, those territories were started to be governed by Batu Khan, second son of Jochi and regarded as superior than the others in terms of merits and talents. Prior to the foundation of the Ilkhanid State, civilian and military administrators in the western territories of the Empire were subject to Batu Khan, who was an intermediary between the great khan and those administrators.

The Golden Horde-Ilkhanid Relations

In one of the *kurultay* meetings, Mongke Khan was chosen as the Mongol Emperor thanks to Batu's support. Mongke Khan sent Hulagu towards the Abbasid and Mamluk lands in order to organize excursions. This event triggered conflicts for the western territories between Hulagu and Berke Khan, Batu Khan's successor and brother. Tabriz and its environs were given to Batu Khan, who continued to collect taxes in Azerbaijan until his death. Nonetheless, Hulagu Khan, who seized Iran,

Turkish Studies

Iraq, and Azerbaijan, and founded the Ilkhanid State, did not recognize the rights of Jochi *ulus* over those regions after Batu's death.

Berke Khan's rule over the Jochi *ulus* led to the deterioration of relations among those two kin states. Hulagu Khan, who did not recognize the rights of Golden Horde over Azerbaijan and established his capital in Tabriz, expelled all the administrators, bound to Berke Khan, in Azerbaijan. According to some sources, Hulagu's forces looted the properties of Golden Horde merchants in Tabriz. As retaliation, Berke Khan also plundered the Ilkhanid merchants in Dasht-i Qipchaq. Ibn Vasıl and al-Mufaddal claimed that Hulagu Khan executed the envoys sent by Berke Khan. Although most of the minor clashes between the Golden Horde and the Ilkhanids ended with Berke's victories, those battles were not decisive.

Baibars, the sultan of the Mamluks, played an important role in the intensification of this conflict. Baibars, seeking for his own interests, commenced official negotiations with Berke in 1262. He encouraged an alliance between the Golden Horde and the Mamluks, and followed a balance policy against the Ilkhanids. The Ilkhanids, who were threatened by the Golden Horde around the Pass of Derbent, could not attack to the Mamluks after the defeat of Ain Jalud.

Religion Factor in Golden Horde-Ilkhanid Relations

Baibars, who was aware that Berke Khan was a Muslim, encouraged him to organize *ghaza* incursions against Hulagu Khan, who was a non-Muslim. He sent not only letters but also gifts to Berke Khan, who was trained by Baherzi, a disciple of Necmettin Kübra, in Bukhara in the 1240s. Berke Khan, deeply sorrowful due to the incursions of Hulagu Khan towards Baghdad, said that "Hulagu burned and destroyed all Muslim cities. Without consulting to any members of the Genghisid family, he killed the caliph. If God the Almighty helps me, I will call him to account for those massacres." Berke Khan struggled against the Ilkhanids throughout his reign, and did not hesitate to establish an alliance with the Mamluks against the Ilkhanids.

Even though Abaqa Khan tried to make an agreement with the Golden Horde Khanate, these attempts remained futile. Mengü-Timur (1266-80), Tode Mongke (1280-87), Talabuga (1287-90), Tokhta Khan (1291-1313), and Öz Beg Khan (1313-41) administered the throne of Golden Horde, respectively; however, the conflict continued between the Golden Horde and the Ilkhanids. A calm but reserved period prevailed among those two states, when the Ilkhanids embraced Islam.

Öz Beg Khan also followed an aggressive policy towards the Ilkhanids but the Ilkhanid State collapsed due to the internal conflicts and the antagonism between the Ilkhanid State and the Golden Horde finalized.

In conclusion, antagonistic relations prevailed between the Golden Horde Khanate and the Ilkhanids because of the enthronement of Berke Khan, who embraced Islam. The main reasons of that antagonism were religious confrontation, Azerbaijan question, disagreements on the election of the Great Khan of the Mongols, Hulagu's mistreatments to Batu's princes during the incursions, and the territorial disagreements on Khwarezm. It can be asserted that the antagonism was intensified during the reign of Berke Khan, Muslim ruler of the Golden Horde.

Turkish Studies

Hulagu did not hesitate to compete with the Golden Horde, i.e. Jochi's ulus, which was granted important rights by Genghis Khan. Furthermore, looting of Baghdad and execution of the caliph by Hulagu's forces triggered Berke Khan's hostility towards the Ilkhanids.

It is obvious that religion determined the nature of relations between the Golden Horde Khanate and the Ilkhanids. Baibars, sultan of the Mamluks, who was aware of this situation, encouraged Berke Khan to implement more aggressive policy towards the Ilkhanids. Since most of the rulers of the Golden Horde—from Berke Khan to Toqtha Khan— were Muslims, Ilkhanid rulers continued to remain non-Muslims. A peace attempt remained futile during the reigns of Öz Beg Khan, ruler of the Golden Horde, and Oljaitu, Ilkhanid ruler. Religion played an important role in the antagonism, which appeared during the Berke Khan's reign, among two kin states of the Genghisid dynasty.

Keywords: Mongols, Golden Horde, Ilkhanids, Mamluks, Religious Policy

Giriş

Büyük Moğol İmparatorluğunun kurucusu Cengiz Han, XIII. yüzyıl dünya haritasını yeniden şekillendirerek, bazı devletleri tarihin satırlarına hapsederken, daha hayatta iken hâkim olduğu veya hâkimiyet kuracağı toprakları oğulları arasında paylaştırarak bu coğrafyayı yeniden dizayn etmiştir. Onun bu siyaseti sonucu Cengiz İmparatorluğundan bölgelerinde önemli bir güç haline gelen yeni devletler zuhur etmiştir. Bunlardan ilki Moğol İmparatorluğunun batı topraklarına hâkim olan Altın Orda Hanlığı iken diğer devletlerden biri de, Mengü Han döneminde düzenlenen batı seferi sonucu ortaya çıkan İlhanlı Devletidir.

Cengiz Han, I. Deşt-i Kıpçak seferi sonunda, elde edilen başarılarının devamı ve mevcut topraklarını geliştirmek düşüncesiyle büyük oğlu Cuci'ye İrtiş ırmağından İtil nehrine kadar uzanan Doğu Deşt-i Kıpçak topraklarını “Yurt”, Harezmi de askerlerinin masraflarını karşılaması için iktâ olarak vermiştir (Tiesenhausen, 1941: 245). Hatta Nüveyri'deki kayıtlara göre “batıda Tatar atlarının turnağının değdiği yerlerin tamamı Cuci'ye bırakılmıştı.” (Tiesenhausen, 1941: 245). Cuci Han'ın 1227 yılında ölümü üzerine Cengiz Han Cuci'nin topraklarının idaresi için, büyük oğlu Orda ile ortanca oğlu Batu'yu görevlendirmiştir (Kafalı, 1970: 63-65). Cengiz Han büyük torununa Doğu Deşt-i Kıpçak topraklarını vermiş ve onu, liyakat ve kabiliyet yönünden daha üstün gördüğü küçük kardeşi Batu'ya tabi kılmıştır.¹

Batu Han'ın (1227–1257) kumandası altında gerçekleştirilen II. Kıpçak seferi (1229–1242) sonunda Cuci ulusunun sınırları İtil nehrinden Karpat Dağları ve Tuna nehrinin Karadeniz'e döküldüğü alana kadar uzanıyordu. Bu sefere birçok Moğol prensinin yanında yaşlı olmasına rağmen I. Deşt-i Kıpçak seferini ünlü kumandanı Subutay Noyan da katılmıştır (Moğolların Gizli Tarihi, 1995: §.270). Bu sefer dikkate alındığında, Altın Orda Devletinin gerçek kurucusunun Batu Han olduğu söylenebilir.² Zira İlhanlı ulusunun teşekkülünden önce batıdaki Moğol topraklarının sivil ve

¹ Cengiz Han'ın seçeresi ve soyu hakkında kaynaklarda birçok efsanevi bilgiler mevcuttur. Onun ailesi ile ilgili anlatılanlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Tuncer Gülensoy, Moğolların Gizli Tarihi, Altan Topçı, Defter-İ Çingiz-Nâme, Cengiz-Nâme Ve Anonim Şibanî-Nâme'ye Göre Cengiz-Han'ın Soy Kütüğü/ The Family Tree Of Cengizhan, Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-, ISSN: 1308-2140, Volume 2/2 Spring 2007, Ankara/Turkey. S.258-274.

² Bu sefere, Moğol geleneği icabı olarak Büyük Kağan'ın oğlu ve veliahdı Güyük dâhil, Çağatay ve Tuli oğulları ve temsilcileri de katılmışlardır. Bu sefer sırasında Batu ile Güyük arasındaki anlaşmazlık sebebiyle Büyük Han Ögedey, oğlunu suçlu bulmuş ve hoşnutsuzluk çıkaran prens ve noyanları cezalandırmıştır. (Moğolların Gizli Tarihi, 1995: §.275–

askeri idarecileri ile Moğol hâkimiyetini tanımış olan yerli idareciler Batu'ya tâbi olup, büyük hanlıkla olan ilişkilerini Altın Orda aracılığı ile sürdürmekte idiler. Bununla ilgili var olan birçok olay bunu desteklemektedir³. Ancak Güyük Han'ın kağanlığı sırasında İran'a gönderilen Elçigiday Noyan zamanında, Batu Han'ın Anadolu ve Azerbaycan üzerindeki tasarruf hakları yok sayılmıştır. Bu uygulama, Batu ile Güyük Han'ı karşı karşıya getiren hadiselerden biri olmuştur. Temeli II. Deşt-i Kıpçak seferi sırasında yaşanan olumsuzluklara dayanan bu hadise, Batu Han'ın ölümünden sonra Altın Orda devleti için daha büyük problemlerin doğmasına zemin hazırlamıştır.

İlhanlı Devleti ve Altın Orda İlişkileri

Mengü Han'ın Batu'nun da desteğiyle Büyük Moğol Han'ı seçildiği kurultayda alınan kararlar, 1229 yılından beri aralıklarla İran ve Azerbaycan'da görevlendirilen Moğol generallerinin varlığına rağmen batıda Moğol hâkimiyeti dışında kalmayı başaran Abbasi Halifeliği, İsmaililer ve Memlûklere karşı kardeşi Hûlâgû'yu görevlendirmiştir. Bu görevlendirmede de ordu Moğol geleneği icabı 1/5 oranında teşekkül ettirilmiştir (Yuvalı, 1993: 6-7). Hûlâgû'nun idaresindeki ordunun hazırlanış biçimi, üstlenmiş olduğu sorumlulukları hakkında bilgi veren tarihçi Cüveynî, sefere katılan şehzadeler ve ünlü Noyanlar hakkında kıymetli bilgiler vermektedir. Bu orduya Batu Han'ı temsilen Cuci'nin torunlarından Bulgay ve Kuli idaresindeki kuvvetler katılmıştır (Cüveynî, 1998: 487; Ebu'l Ferec, 1999: II, 556).

Hûlâgû'nun batı seferine Moğol adetleri gereği Batu Han adına katılan kuvvetlere Tebriz ve yöresi, tasarruf hakkı olarak verilmiştir. Arap tarihçisi İbn Hamevî'deki bir kayda göre; “*Cengiz Han batıda fethedilen ülkeler hakkında, herkim ki batıda bir ülkeyi fethederse elde ettiği gelirin 1/3'ü Büyük Han'a 1/3'ü Batu ailesine verilecek, geri kalanı da kendisinin olacak*” demiştir (Yuvalı, 1993: 8). Cengiz Han'ın sağlığı ve ölümünden sonra şehzadelerinden hiç kimse bu yasaya karşı çıkmamıştır. Batu Han'ın batıdaki Moğol tabileri üzerindeki tasarruf hakkı II. Deşt-i Kıpçak seferi sırasında aralarında ihtilaf çıkan, sonra da Büyük Han olan Güyük zamanında da problem olmuştur. Bu durum Güyük ile Batu arasında büyük bir gerginliğe sebep olmuş ise de Güyük Han'ın ani ölümü, savaş ihtimalini ortadan kaldırmıştır (Grousset, 2006: 308). Yerine geçen Mengü Han zamanında Batu Han Azerbaycan üzerindeki hakkını kullanmış, yörenin vergileri Batu Han'ın adamlarınca tahsil edilmiş ve ölüncüye kadar da batıda Moğolların İlhanı olarak tanınmıştır (Yuvalı, 1982: 126). İran, Irak, Anadolu ve Azerbaycan'ı kontrolü altına alarak burada İlhanlı devletini kuran Hûlâgû Han Batu'nun ölümünden sonra Cuci ailesinin bölgedeki haklarını tanımamış ve onlara düşen hisseleri göndermemiştir.

Altın Orda Devletinin kurucusu Batu Han'ın ölümü üzerine veliahdı olan büyük oğlu Sartak 1256 yılında tahta geçtiği yıl ölmesiyle yerine geçen kardeşi Ulakçı'nın da ölümü sebebiyle Batu Han evlatları arasında tahta geçecek yetişkin kimse olmadığından iktidar boşluğu meydana gelmişti. Altın Orda hanedan üyeleri arasında başlayan saltanat çekişmesi sırasında Batu Han'ın oğlu Tagan'ın hanımı Burakşin kendi oğlu Tudan Mengü'yü tahta geçirebilmek düşüncesiyle İlhanlı hükümdarı Hûlâgû'dan yardım istemiştir. Bu maksatla Hûlâgû'ya gönderdiği mektubunda “*oklukta ok kalmadığı gibi, yayda da kiriş kalmadı*” ifadesini kullanmaktadır (Nüveyri, 2004: I, 244). Ayrıca

277). Bu olay Güyük, Han olduktan sonra batı siyasetine de yansımış, batıda elde edilen yerlerden Altın Orda'ya düşen hissesi verilmemiş, böylelikle ileride İlhanlı devletiyle yaşanacak problem ve düşmanlıkların temelleri atılmış oluyordu.
³ Mesela bu olaylardan biri Ögeday Han zamanında Moğollara tabi olmayı kabul eden Anadolu Selçuklu Devleti, Büyük Han adına İran'da bulunan Curmagun ve Baycu Noyan'a karşı Batu Han'ı bir koruyucu ve müracaat makamı olarak görmüştür. Nitekim Selçuklu devlet adamları 1243 Köseadağ yenilgisinden sonra Baycu ile yaptıkları antlaşmayı tasdik ve bir vesile ile de bağlılıklarını bildirmek için Şemseddin İsfehani başkanlığında, Amasya kadısı Fahreddin ve Mecdüddin Muhammed'den oluşan elçilik heyetini, kıymetli hediyelerle birlikte Batu Han'a göndermişlerdir. (İbn-i Bibi, 1996: I, 82-84.) Batu Han elçilik heyetine ilgi gösterip iltifatlarda bulunmuş, birçok hediyelerle beraber yarlık vermiştir. Onlarla beraber Sanksun Kurcu adlı bir şahnesini Anadolu'ya göndermiştir. (İbn-i Bibi, 1996: I, 84; Vladimirtsov, 1987: 87).

mektubu ile birlikte kılıcsız kın ve yakasız gömlek göndermiştir (Kafalı, 1976: 54). Nüveyrî bu kadının Hülâgû'ya gitmek için yola çıktığını fakat yakalanarak öldürüldüğünü beyan etmektedir (Nüveyrî, 2004: I, 245).

Bir yıl devam eden iç kargaşa, Altın Orda tahtına Batu Han'ın kardeşi Berke'nin (1256–1266) geçmesiyle sona ermiştir. Berke Han'ın Cuci ulusunun başına geçmesi Hülâgû'nun Altın Orda devletine karşı, Batu Han dönemindeki yükümlülüklerini yerine getirmemesine ve iki kardeş devlet arasındaki ilişkilerin bozulmasına sebep olmuştur.

Batu Han'ın ölümüne kadar Anadolu ve Azerbaycan üzerindeki haklarını ve hâkimiyetini devam ettiren Altın Orda devletinin, İlhanlılarla ilişkilerindeki ağırlık noktalarından en önemlisi bu bölgeler olmuştur. İlhanlı Devletinin kurucusu Hülâgû'nun İran'a gelmesinden önce Altın Orda Hanlığı'nın Anadolu ve Azerbaycan üzerindeki tasarrufları Güyük Han zamanında başlayarak peyderpey zayıflayarak devam etmiştir. Batu Han'ın ölümü ardından ortaya çıkan iktidar boşluğu, Cuci ulusunun başına Berke Han'ın geçmesiyle son bulmuş, onun tahta geçmesiyle bozulan ilişkiler, Hülâgû'nun Azerbaycan'daki Altın Orda memurlarını katletmesi, tüccarların mallarını yağmalatması ve taraftarlarını kovması ile düşmanlığa dönüşmüştür.

Altın Orda devletinin Azerbaycan üzerindeki haklarını tanımayarak Tebriz şehrini de başkent yapan (Yakubovskiy, 1992: 41) Hülâgû Han'ın, Bağdat seferinden sonra da Batu Han zamanından beri Azerbaycan'da görevli bulunan memurları kovması, hatta Hemedan'da yedi yüz kişiyi katletmesi, Altın Orda-İlhanlı ilişkilerini savaş noktasına getirmiştir (Kafalı, 1976: 56). Ayrıca bazı kaynaklar, Hülâgû'nun Tebriz'deki Altın Orda tacirlerinin mallarını yağmalatması, kendilerini de katletmesi üzerine, Berke Han'ın da Deşt-i Kıpçak'ta bulunan İlhanlı tacirlerine karşı aynı muameleyi yaptığını kaydetmektedir (Kafalı, 1976: 57; Yakubovskiy, 1992: 41). İbn Vâsıl ve el-Mufaddal'ın ifadelerine göre Berke Han; Azerbaycan'daki Altın Orda haklarının iadesi için bir elçilik heyeti göndermiş ise de Hülâgû bu elçileri Tela kalesine hapsedmiş, bir süre sonra da öldürtmüştür (Yuvalı, 1993: 8-9). Berke Han Azerbaycan'da bulunan görevli ve taraftarlarına ülkelerine dönmeleri, eğer bu mümkün olmaz ise Memlûk ülkesine sığınmaları konusunda haber göndermiştir. Çağdaş Arap tarihçileri sayıları sınırlı da olsa bu sırada Memlûk ülkesine sığınan ve Müslüman olan, Memlûk ordusunda da görev alan bu insanlara geniş yer vermektedirler (Nüveyrî, 2004: I, 289-292; Spuler, 1987: 73).

Berke ve Hülâgû arasındaki ihtilaf her alanda kendisini göstermiştir. 1259 yılında büyük Han Mengü'nün ölümünden sonra yeni hanın seçilmesinde de bu muhalefet devam etmiştir. Yeni han seçiminde Berke ile Hülâgû tarafsız kalmayıp Hülâgû, küçük kardeşi Kubilay Han'ın tarafı olmuş, Berke Han belki de Hülâgû ile olan kavgalarından dolayı Arık Boğa'ya taraftar olmuştur. (Spuler, 1987: 72).

Altın Orda ve İlhanlı arasında yaşanan bu sürtüşmelerden sonra Berke Han topladığı kuvvetlerle Hülâgû Han'ın üzerine yürümüştür. Hülâgû Han'da hazırlık yaparak kuzeye doğru ilerlemiş, taraflar Aralık 1262 tarihinde Kür Irmağının kuzeyinde karşılaşmışlardır. İlk önce Berke kuvvetleri karşısında Hülâgû kuvvetleri tutunamamış, önce Derbent sonra da Terek nehrine kadar çekilmişlerdir. Berke Han'ın yeğeni Nogay komutasında Altın Orda askerlerinin beklenmedik saldırısı karşısında geri çekilen Hülâgû kuvvetleri Terek ırmağının buz tutan yüzeyinin parçalanmasıyla birçoğu sulara kapılmış, kaçamayanlar da Berke'nin askerleri tarafından öldürülmüştür. (Grousset, 2006: 438). Berke Han'ın savaş sonunda savaş meydanındaki manzarayı gördükten sonra "*Allah Moğolları Moğolların kılıcıyla öldürttüren Hülâgû'yu utandırсын. Eğer beraber olsaydık bütün yeryüzünü fethetmiş olurduk.*" cümlesini kullandığı zikredilmiştir (Yakubovskiy, 1992: 41).

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 11/11 Summer 2016

İlhanlı-Altın Orda arasındaki kavganın büyümesinde Memlûklü Sultanı Baybars'ın da etkisi vardır. Baybars bu çatışmayı körükleyerek elde edeceği çıkarın farkında olarak 1262 yılında Berke ile resmi görüşmelere başlamıştır. (Roux, 2002: 359). Memlûk-Altın Orda ittifakından Baybars'ın kazancı büyük olmuş, ayrıca Altın Orda Hanlığı tebaası olan Kıpçak Türkleri arasından yeni memlûk askerler alarak ordusuna güç katmıştır. Özellikle de başarılı bir diplomatik zaferle Baybars, Cengiz oğullarının birbirlerini dengelemesini sağlamış, Cuci hanedanının desteği sayesinde Kafkasya'da Berke'nin harekete geçmesini temin ederek, Hülâgû'nun Suriye'ye olan baskısını kesin bir şekilde ortadan kaldırmıştır. Bu şekilde Derbent geçidinden gelen tehdit altında kalan İlhanlılar, Halep tarafında Ayn-ı Calut bozgununun intikamını alacak fırsatı bulamamışlardır. Böylece Hülâgû'nun Berke'nin sebep olduğu bu zararı çok şiddetli bir şekilde hissetmesini sağlamışlardır. (Grousset, 2006: 438).

Altın Orda-İlhanlı İlişkilerinde Din Faktörü

Altın Orda-İlhanlı sürtüşmesini en iyi şekilde değerlendiren Baybars, Berke Han ile ittifakını daha da güçlendirmek için her fırsat ve aracı kullanmaktan da geri kalmamıştır. Berke Han'ın Müslüman olduğunu bilen Baybars, onun dini yönünü de kullanarak gayr-i müslim Hülâgû Han'a karşı gazâ faaliyetinde bulunması gerektiğini de telkin etmiştir. Sultan Baybars'ın kâtibi Arap kronikçisi İbn Abduzzahir, Memlûk sultanının Berke Han'a gönderdiği mektubu şöyle anlatıyor: "660'ta (1262) el-Melik ez-Zâhir büyük Tatar Hanı Berke'ye bir mektup yazdı. Adına yazdığım mektupta onu Hulavun'a (Hülâgû) karşı kışkırtıyor, aralarına düşmanlık ve nefret sokuyor, İlhanlılarla cihada girişmesinin üzerine vacip olduğunu belirtiyordu. Çünkü Berke'nin Müslüman olduğu konusunda birçok haberler geliyordu. Bu durum karşısında kendi ailesinden olsa bile kâfirle cihat görevi ona düşüyordu. Çünkü Peygamber (S.A.V.) en yakın akrabasıyla çarpışmış, Kureyşlilerle savaşmıştı. O'na "Lâ ilahe illallah" deyinceye kadar halk ile savaşması emrolunmuştu. Müslümanlık yalnız sözden ibaret değildir. Cihat Müslümanlığın rükünlerinden biridir". (Yakubovskiy, 1992: 42-43).

Altın Orda İlhanlı düşmanlığını körükleyen Baybars tarafından Berke Han'a gönderilen hediyelerin listesi de çok dikkate değer. Yukarıdaki mektubun yazıldığı tarihte el-Melik ez-Zâhir, Berke Han'ın elçilerini kabul etmiş, onları ağırlamış, görüşmeler ve türlü törenler yapıldıktan sonra Berke Han'a hediyeler yollamıştır.⁴

Hülâgû ile Berke Han arasındaki bu mücadelelerin ve husumetin temelinde dini inanç farklılığının olduğu da göze çarpmaktadır. Hülâgû, Hristiyanlara aşırı sempati duyan, hem tebaası hem de Batı dünyasındaki Hristiyanları kendisine en yakın müttefik gören, Budistleri koruyan ve bu dini İran'a getiren bir Şamanist'tir.⁵ Buna karşı Berke ise 1240 yıllarında Buhara'daki ünlü mutasavvıf Necmeddin Kübrâ'nın müritlerinden olan Baherzî'den⁶ sufi terbiyesi almış samimi bir

⁴ Mısır tarihçisi Rükneddin Baybars'a göre, Sultan, "Berke için türlü türlü güzel hediyeler hazırladı: Bir Mushaf-ı şerif (söylendiğine göre Osman bin Affan hattıdır), çeşit çeşit yastıklar ve namaz seccadeleri, Venedik bezleri ve doğu kumaşları; hayvan postundan ve sahtiyandan döşemeler, kakmalı Kalcur kılıçları; altın kaplı topuzları; Frenk tolgaları ve altın yaldızlı kalkanlar; fenerler; şamdanlar; makineler; ayakları kaplamalı çift el kandilleri; Harizm eyerleri; namaz seccadeleri; altın ve gümüş işlenmiş gemler; halkalı yaylar, gülle atan yaylar; kamış mızraklar ve süngüler; oklar ve okluklar; taştan yapılmış tencereler; gümüş yaldızlı zincirleriyle beraber altın yaldızlı kandiller, siyah hizmetçiler ve aşçı kadınlar, yürük Arap atları, Nubya hecinleri; eşkin yük hayvanları; maymunlar, papağanlar ve türlü türlü eşyalar." Arap tarihçisi el-Mufaddal bu listeye fil, zürafa, Mısır eşekleri, Çin çanak çömlekleri, İskenderiye elbiseleri, altın işlemeli eşya gibi şeyler de ekliyor. (Yakubovskiy, 1992: 43.)

⁵ Spuler onu Budist olarak görür. (Spuler, 1987: 199-202.) Ancak bu konuda bir kesinlik yoktur. Şamanist geleneğe göre yaşamış ve ölmüş olan Hülâgû yine Şaman inancına göre defnedilmiştir. Hülâgû'nun dini şahsiyeti ve dinlere karşı uygulamaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Akkuş, 2011: 115-126.

⁶ İbn Haldun'un anlattığına göre Berke Han'a Müslüman olmayı kabul ettiren Buhara şeyhi el-Baherzî, kendisiyle görüşmek maksadıyla gelen Berke'yi kabul etmeden önce onu hanekâhının kapısında üç gün bekletmişti. O zaman henüz otoriter bir prens olan Berke Han gibi kudretli bir hükümdar, tahkir edilen hanlık şerefini bastırmaya muvaffak olmuş ve

Müslüman'dır (Grousset, 2006: 438; Yakubovskiy, 1992: 44). Bu sebeple Hülâgû Han'ın Bağdat'ı yakıp yıkması ve özellikle de İslâm halifesini öldürtmesi, Berke Han'ı çok üzmüş ve onu suçlayarak şöyle demiştir: “*Hülâgû bütün Müslüman şehirleri yakıp yıktı. Cengiz oğullarından hiç kimseye danışmadan şehir halkını katledip halifeyi öldürttü. Eğer Allah bana yardım ederse bunca masumun kanının hesabını ondan soracağım.*” (Grousset, 2006: 438; Kitapçı, 2000: II, 177–178). Berke Han bu düşüncesini daha önce belirttiğimiz ve izah ettiğimiz siyasi temellere dayandırarak saltanatı boyunca İlhanlılarla mücadele etmiştir. Bu gayesine ulaşmada karşılıklı menfaatleri olan Memlûklerle de ittifak kurmaktan çekinmemiştir. Bu ittifak daha çok Memlûklerin yararına olmuştur. Çünkü Suriye’de Moğol baskı ve taarruzundan bıkmış olan ahali ve yöneticiler, İlhanlı-Altın Orda mücadelesi sebebiyle rahat bir nefes almışlardır. Bir de İlhanlı-Hristiyan dünyası ittifakıyla arada kalan Memlûklere Altın Orda ittifakı kurtarıcı rol oynamıştır. Berke Han'ın Altın Orda tahtına geçmesiyle bozulan ilişkiler ve Cengiz Han tarafından Batu ailesine tanınan hakların onun döneminde verilmemesinin temel nedenleri arasında ilk sırayı inanç dünyalarındaki farklılıkların aldığı gözlenmektedir.

Hülâgû Han, 1260 yılında Ayn-ı Calut'ta Memlûk Sultanı; 1263 yılında da Altın Orda hükümdarı Berke Han karşısında aldığı mağlubiyetlerin akabinde 1265 yılında ölmüş ve yerine büyük oğlu Abâkâ geçmiştir. İlhanlı tahtına Abâkâ Han'ın geçmesiyle ilk zamanlarda iki hasım taraf arasında anlaşmaya varılmış gibi görünüyordu. Hatta Cuci ailesi Tebriz'den ve Meraga'dan bir takım gelirler dahi elde ediyordu. Lakin Berke Han bununla yetinmeyerek Abâkâ'dan birçok talepte bulunup önemli imtiyazlar koparıyordu. Dönemin önemli tarihçilerinden biri olan el-Ömerî bu konuyla ilgili olayları şöyle anlatıyor: “*Hülâgû ölüp yerine oğlu Abâkâ Han olunca, onlar Hanları Berke'nin Tebriz'de bir cami yaptırmak istediğini söyleyerek onu aldatmaya çalıştılar. Abâkâ da onlara yetki verdi. Onlar cami yaptılarsa da üzerine Berke Han'ın adını yazdılar. Sonra kendileri için bir kumaş imalathanesi yapmak istediler. Abâkâ buna da yetki verdi. Onlar da Berke için kumaş yapmaya başladılar. Aralarında mücadele başlayınca kadar durum böylece devam etti. Karşılaştıkları savaşta Berke Abâkâ'yı yenince Abâkâ kızdı ve imalathaneyi yıktı.*” (Yakubovskiy, 1992: 42). El-Ömerî'nin zikrettiği Berke Han'ın adını taşıyan cami konusunda verilen bilgiler onun dini siyaseti açısından çok dikkate değer rivayetlerdir. Berke Han bu tutumuyla Müslüman Tebriz ahalisini kendisine ısındırmaya çalışıyor dini ve siyasi alanda haklarının koruyucusu olan hanları olduğunu hissettirmek istiyordu. Böylece Berke Han, görünüşte İlhanlı topraklarındaki Müslümanların Cengiz ailesi içerisindeki meşru hanları olduğu imajını yaymaya çalışıyordu.

İlhanlı-Altın Orda mücadelesi Abâkâ-Berke arasında da devam etmiştir. Terek savaşının intikamını almak isteyen Abâkâ Han 1265 yılında Altın Orda üzerine yürümüş ise de yenilmekten kurtulamamıştır (Nüveyrî, 2004: I, 255). Bu çekişme 1266'da da devam etmiştir. Altın Orda askerleri bu tarihte Nogay komutasında Derbend geçidini, sonra da Kura ırmağını aşmış, İran ve Hanlığı'nın kalbi olan Azerbaycan'ı doğrudan doğruya tehdit etmeye başlamıştı. Fakat Aksu üzerinde İlhanlı Hanı Abâkâ tarafından mağlup edilip, Nogay da gözünden yaralanınca ordusu bozgun halinde Şirvan'a çekilmişti. Bunun üzerine bizzat Berke Han destek kuvvetleriyle yardımına koşmuş fakat 1266 yılında Tiflis'e doğru Kura nehrinin kuzeybatısı boyunca ilerlerken vefat etmiştir (Grousset, 2006: 439).

Berke Han'dan sonra Altın Orda tahtına Mengü Temür (1266–1280) oturmuştu. Mengü Temür döneminde Altın Orda Hanlığı'nın siyasi ve kültürel hayatında önemli bir değişiklik olmamıştır. Onun döneminde de Memlûklu ile ortaklık sıkı sıkıya devam etmiş ve bu ortaklığın bir gereği olarak da Berke Han dönemindeki gibi İlhanlılarla mücadele sürmüştür. Mengü Temür de Abâkâ Han ile savaşmıştır (Yakubovskiy, 1992: 45). Mengü Temür'den sonra oğlu Tuda Mengü

bu suretle bütün İslam âlemi karşısında İslamlığın otoritesine karşı duyduğu saygı ve bağlılığı ifade etmiştir. (Yakubovskiy, 1992: 44).

(1280–1287) döneminde de Abâkâ Han ile mücadele devam etmiştir. Onun döneminde de selefleri zamanında olduğu gibi Memlûk sultanlarıyla ilişkiler devam etmiş; ilişkileri kuvvetlendirmek için Memlukler tarafından ara sıra Altın Orda'ya çeşit çeşit değerli hediyeler gönderilmiştir.⁷

Tuda Mengü'nün tahta çıkmadan önce Şamanist olduğu, tahta çıktıktan sonra siyaseten değil de samimi bir Müslüman olduğu bilinmektedir.⁸ Tuda Mengü yeğeni Tula Buka (1287–1290) adına tahtan feragat etmiş; onun dönemi de feodal karışıklıklarla geçmiştir. Tula Buka iktidarda fazla kalamamış ve kısa bir süre sonra Nogay ile de sürtüşünce Nogay tarafından tahttan indirilmiştir. Onun yerine Tokta Han (1291–1313) Altın Orda devletinin başına geçmiştir.⁹ Bu dönemlerde Berke Han döneminde İlhanlı-Altın Orda arasında var olan sıcak temas son bulmuş, Abâkâ'nın son dönemleri ile Ahmet Tekudâr (1282–1284), Argûn (1284–1291), Keyhâtu (1291–1295) ve Baydû dönemleri daha sakin geçmiştir. Sadece Argûn döneminde Altın Orda'nın biri takriben 1286'da Argûn'un Mugan çölündeki kışlık ordugâhında bulunduğu sırada, diğeri Mart 1290'da meydana gelen iki saldırısı mevcut olsa da bunlar İlhanlı Devleti'nin emniyetini tehdit etmekten uzak kalmıştır (Spuler, 1987: 97). Bu dönemde dikkat çeken yönlerden biri de o sırada birbirine düşman olan Cenevizlilerle Venediklilerin İlhanlı-Altın Orda ihtilafına dayanmalarındır. Kırım'daki Kaffa'da Altın Orda ile birtakım sorunlar yaşayan Cenevizliler Argûn'la, Venedikliler de bu durum karşısında Altın Orda ile müttefik oluyordu (Spuler, 1987: 97-98). Burada dikkat çeken bir diğer yön de Argûn'un düşmanları, kardeşleri Altın Orda'nın düşmanlarıyla hemen müttefik olmalarındır. Hatta Argûn bu Cenevizlileri sarayında ağırlamış, Katolik dünyasıyla ilişkilerinde bunları kullanmıştır.¹⁰

Müslümanlığı benimsemelerinden sonra İlhanlı hanlarının Altın Orda'ya karşı gütmüş oldukları siyasetlerinde önemli bir değişme olmamıştır. Ancak Berke ile Hülâgû arasındaki şiddetli mücadelede bir hafifleme görülmüştür. Müslüman Ahmet Tekudâr'ın iki yıl kadar süren kısa saltanatı yıllarında Altın Orda ile herhangi bir menfi veya müspet bir ilişki hakkında kaynaklarda herhangi bir malumat yoktur. Gâzân Han döneminde ise hanlar arasındaki roller değişmiş görünüyör. Nitekim İlhanlı tahtında Müslüman Gâzân Han varken, Altın Orda tahtında Budist Tokta Han bulunuyordu (Kitapçı, 2000: II, 184). Gâzân Han dönemine kadar İlhanlı-Altın Orda arasındaki silahlı mücadele tamamen durmuş değildi. Tokta Han da takriben 1301 yılında Derbend geçidinden geçerek bir istila teşebbüsünde bulundu. Oldukça kolay bir şekilde bertaraf edilen bu teşebbüs, bazı yerel emirlerin Gâzân Han'a tabi olmalarıyla neticelendi (Spuler, 1987: 113). Tokta Han emriyle gönderilen 325 kişilik bir heyet 21 Ocak 1303 tarihinde Gâzân Han'a geldi. Bu heyetin başkanı olan İsa Gürkan bütün Kafkas ülkesinin terk ve teslimini, Hülâgû'nun ortaya çıkmasına kadar Altın Orda

⁷ Bu hediyeler yalnız Han ve ailesine değil Han'ın en nüfuzlu başbuğlarına da veriliyordu. Hediyeler arasında bazen camiler veya başka binalar yapmak için malzemeler de bulunuyordu. Mesela İbn Furat'ın verdiği bilgiye göre, 1287'de Mısır Sultanı el-Melik el-Mansur Kırım'da yapılmakta olan cami için iki bin dinar değerinde farklı farklı malzemeler göndermişti. Bu camiye el-Melik el-Mansur'un adı yazılmıştı. O camiye sultanın unvanını yazmak için bir taş ustası yollanmıştı. Elçilerle yağlı boya da gönderilmişti. (Yakubovskiy, 1992: 47).

⁸ Tuda Mengü tahta çıktıktan (1266) 16 sene sonra 1282 yılında Müslüman olmuş ve bu durumu Sultan Kalavun'a gönderdiği Moğolca bir mektupla bildirmiştir. (Makrîzî, 1997: I, 716.) İslâm kaynaklarında da onun delilik göstererek devlet işleriyle uğraşmaktan vazgeçtiği, şeyhlere ve fakirlere bağlanmak, aza kanaat etmek gibi haller gösterdiği ve bundan dolayı ona: "Böyle olmaz, devletin yönetimi için hükümdara ihtiyaç vardır" dediklerinden, o da tahttan feragat ederek kardeşinin oğlu Tula Buka'nın tahta çıkmasını tavsiye ettiklerini yazarlar. (Yakubovskiy, 1992: 47; Grousset, 2006: 441).

⁹ Kaynaklar Tokta Han'ın koyu bir Budist olduğunu söyler. İbn Verdi'nin onun hakkında verdiği bilgilere göre o: "İlim ehli ve hayır sahiplerini hangi milletten olursa olsun çok severdi. Fakat Müslümanları diğerlerine tercih ederdi." Buna rağmen Tokta Han Budist olarak ölmüştür. Kaynaklar onun Bediu'l-Hasen adında bir oğlunun olduğunu ve Müslüman olan bu prensin: "kendisine mülk ve saltanat müyesser olursa ülkede İslâm'dan başka hiçbir şeye müsaade etmemeye söz verdiğini" yazarlar (Kitapçı, 2000: II, 184–185).

¹⁰ Bruscarel de Gisolf gibi birçok Cenevizli, Argûn Han'ın sarayında görevlendirilmiş, elçi olarak da kullanılmıştır. İlhanlıların Katolik Dünyasıyla ilişkilerinde de kullanılan bu kişiler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Akkuş, 2011: 153-156, 450-453.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 11/11 Summer 2016

hükümdarlarının burada hâkimiyet tesis etmelerine dayandırarak Gâzân Han'dan istedi. Bu istekle Gâzân Han'ın karşılarına çıkmalarının sebebi, onun Suriye'de ve şark bölgesindeki sıkıntıları ve mücadelesi ile Tokta Han'ın Gürcüleri kıskırtarak İlhanlı üzerine salma teşebbüsü idi (Spuler, 1987: 113). Gâzân Han askeri durumun tehlikeli olmasına rağmen fikrini değiştirmede. Tokta Han'ın gönderdiği heyeti, azaların çokluğu nedeniyle alay ederek reddetti (Spuler, 1987: 114).

Gâzân Han'ın 17 Mayıs 1304 Pazar günü 30 yaşında olduğu halde Rey'de ölümüyle veliahd kardeşi Olcâyâtü Han İlhanlı tahtına geçti (19 Temmuz 1304). Bu sırada Altın Orda tahtında oturan Tokta Han'ın İlhanlıya karşı olan siyaseti değişmedi. Zira Altın Orda Hanları bu güzel toprakların İlhanlılar elinde bulunmasını hiçbir zaman kabul etmek istemiyorlardı. Bu amaçla Tokta Han Olcâyâtü'ya daha saltanatının başında bir heyet göndererek sulh istemiş ise de, dört yıl sonra 2 Ağustos 1308'de Altın Orda askerleri İlhanlı topraklarına girmiştir.¹¹ Buna karşı Çoban Gürcistan içinden geçerek Derbend'e gelmiş, Kur kenarında aldığı tedbirler ve Gâzân döneminde bu bölgede yapılan istihkâmlar sonucu Altın Orda birlikleri bir sonuç alamamıştır. (Spuler, 1987: 114-126). Bu durum Tokta'yı yeni bir elçilik heyeti göndermeye sevk etti. Bu heyet 30 Mayıs 1310 tarihinde Sultaniye'ye vardı. (Kâşânî, 1992: 124). Bu sırada Tokta Han'ın ölmesi ve yerine Özbek Han'ın¹² (1313- 1341) geçmesiyle Altın Orda'nun Kafkasya üzerindeki haklarını istemek üzere Olcâyâtü Han'a yeni elçiler gönderildi. (Kâşânî, 1992: 179).¹³ Tabiatıyla Olcâyâtü bu isteği reddetti. Özbek Han bu isteğinin zorla kabul olmayacağını bildiğinden, Olcâyâtü'nun da buna boyun eğmeyi hiç düşünmediğinden, Altın Orda Han'ı Olcâyâtü gözünde var olan kötü imajı silmeyi gerekli gördü. Bu amaçla özür için 11 Mayıs 1314 tarihinde başında Uygur Türklerinden Keyhâtu'nun başkanlığında bir elçilik heyetini Olcâyâtü'ya gönderdi (Kâşânî, 1992: 197). Bol hediyeler götüren bu heyet aradaki münasebetleri bir dereceye kadar düzeltmeye gayret gösterdi (Kâşânî, 1992: 197). Böylece Altın Orda devleti bu tarihten itibaren İlhanlılardan herhangi bir mülkiyet iddiasında bulunmamıştır (Spuler, 1987: 127).

Olcâyâtü döneminde bu olaydan sonra İlhanlı-Altın Orda ilişkileri daha dostane geçmiş bu olumlu hava Harzem ve Mazenderan'da ortaya çıkan olaylar yüzünden bozulmuştur. Olcâyâtü Han Kaydu sülalesinden Baba Oğul'un yaptığı tahribattan ötürü Özbek Han'ı suçlamıştı. Özbek Han'ın bu konuda bir gayreti olmadığından böyle bir ithama üzülmüş, Olcâyâtü'ya elçilik heyeti göndermiş ve kendi tarafından olmadığını beyan etmiş, eğer bu işte Olcâyâtü'nun parmağı varsa da onu da tehdit etmiştir (Kâşânî, 1992: 205-206). Bu olay¹⁴ kısa süre de olsa iyi giden İlhanlı-Altın Orda ilişkilerine zarar vermiştir. Buna karşı Altın Orda'nun Memlûklü ile olan müttefiklikleri devam etmiştir (Kâşânî, 1992: 239).

Olcâyâtü'dan sonra oğlu Ebu Said Bahadır Han döneminde Özbek Han 1322 yılında müttefikleri Memlûk sultanı el-Meliku'n-Nâsır'a karşı birlikte hareket etme teklifinde bulunmuştur. Ancak o dönemde İlhanlı-Memlûklü arasında sulh bulunduğu için el-Meliku'n-Nâsır, Özbek Han'ın bu teklifini reddetmiştir (Spuler, 1987: 138).

¹¹ Bu elçilik heyetinin gelişiyile ilgili Kâşânî şu bilgiyi verir: 9 Camaziyel'ula 704 (8 Aralık 1304) Çarşamba (O tarih Salıya geliyor) günü Cuci ulusundan Kıpçakbaşı ülkesi padişahı Tokta'nın huzurundan elçiler geldi. Başlarında barış salah ve uzlaşma arayan Emir Nohaday vardı. (Kâşânî, 1992: 82).

¹² Tokta Han'ın ölmesinden sonra Altın Orda emirleri onun çocuklarını tahta geçirmek istiyorlardı. Kâşânî, Emirlerin Özbek Han'ın başa geçmesini istememelerinin sebebini şöyle hikâye eder: “*Bunun sebebi emirlerden Müslüman olmalarını istemesiydi. Emirlerin başı: Ey sultan sen bizden Müslüman olmamızı isteme, bunun yerine itaat ve baş eğiş dile. Çünkü bizim Cengiz Han yarasından ve yeysunundan şikâyetimiz yok. O halde niçin bizi Arapların köhne şeriatına davet ediyorsun? dedi. Özbek adamı oracıkta öldürdü.*” (Kâşânî, 1992: 78).

¹³ Özbek Han'ın Olcâyâtü'dan istediği şeydu: “*Sen Aka'sın ben de İni (Moğolcada Aka büyük ağabey, İni küçük kardeş demektir). Aramızda uzlaşma ve saadet yolu geçerlidir. Eğer askere ihtiyacın olursa dilediğin kadar gönderirim. Ama İran ülkesinin şehir ve topraklarında Mengü Han'ın hükmü gereği bize ait olan her şey adamlarımıza verilsin, kapalı yollar açılsın... Elçilerimiz ve seyyahlar fayda elde etmek için karşılıklı gidip gelsinler.*” (Kâşânî, 1992: 179-180).

¹⁴ Kâşânî bu olaya geniş yer vermiş ve uzun uzun anlatmıştır. Daha geniş bilgi için bkz. Kâşânî, 1992:204-206.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 11/11 Summer 2016

Özbek Han da İlhanlılara karşı yalnız hareket etme kararı alarak 1335 yılında Derbend'e karşı taarruza geçmiştir (Spuler, 1987: 143). Fakat bu harp devam ederken Ebu Said oldukça ani bir şekilde 30 Kasım 1335 tarihinde rivayete göre hanımı Bağdad Hatun'un yeğeni Dilşad Hatun'a teveccüh gösterdiğinden dolayı Bağdad Hatun tarafından zehirlenerek öldürülmüştür (İbn Battûta, 2004: 168). Ebu Said'in ölümüyle boş kalan İlhanlı tahtı üzerindeki iç çekişmeler İlhanlı devletinin yıkılmasına yol açmış ve böylece İlhanlı-Altın Orda arasındaki husumet de sona ermiştir.

Sonuç

İlhanlı-Altın Orda ilişkilerinde görülen temel politikadaki ihtilaflardan dolayı Müslüman Berke Han'ın tahta geçmesiyle başlayan bir husumet hâsıl olmuştur. Bu düşmanlığın sebeplerine bakıldığı zaman temelde dini farklılık, Cuci ulusunun hakları ve Azerbaycan sorunu, Büyük Han seçimindeki ihtilaflar, Hülâgû'nun batı seferinde Batu'yu temsil eden prens ve askerlere kötü davranılması, Harzem bölgesi üzerindeki çekişmelerin önemli yer tuttuğu görülür. Bunların her biri veya bazıları dönem dönem ön plana çıkarak İlhanlı-Altın Orda ilişkilerinde belirleyici olmuştur. Müslüman olan Berke döneminde en şiddetli şekilde görülen düşmanca bu mücadelenin temelinde dini sebeplerin ön planda olduğu iddia edilebilir. İlhanlı-Altın Orda mücadelesine Hülâgû açısından bakıldığında Cengiz Han tarafından Cuci ulusuna verilen geniş haklar ve bir taraftan da yeni bir devlet kurmak isteyen Hülâgû'nun Altın Orda gölgesinde kalmak istememesi; başta var olan Batu Han ve onun varlığıyla olan çekincenin ölümüyle kalkması, yerine geçen ve Hülâgû gözüyle Müslüman olarak Cengiz yasalarına ve inancına ihanet eden Berke Han'ın tahta geçmesi onun nazarında bu ulusa verilen hakların tanınmaması için yeterli sebep olmuştur. Talep edilen bu hakların dışında Hülâgû'nun Bağdat'ta yapmış olduğu katliam ve Halifenin öldürülmesi Berke Han tarafından üzüntüyle karşılanmış ve Hülâgû'ya nefret duymasına sebep olmuştur.

İlhanlı Altın Orda ilişkilerinde dinin rolünün büyüklüğü ortadadır. Bunu çok iyi bilen İlhanlıların en büyük düşmanı olan Memlüklerin Sultanı Baybars, Moğollara karşı takip ettiği siyasetinde bu durumu iyi değerlendirerek, Berke Han'ın İlhanlı politikasını düşmanca bir tutuma yönlendirirken aralarındaki ittifakı güçlendirerek de büyük kazançlar elde etmiştir. Berke Han'ın Tokta Han'a kadar olan halefleri Müslüman iken İlhanlı hanlarının Gayr-i Müslim olması Berke Han dönemindeki ilişkilerde herhangi bir değişime neden olmamıştır, İlhanlı Hanları İslâmiyeti kabul ettiğinde de Gâzân Olcâyâtü dönemlerinde Altın Orda Hanı Tokta Gayr-i Müslim idi. Müslüman olan Özbek Han ile Olcâyâtü ve Ebu Said Bahadır Han dönemlerinde taraflar arasında barış çabaları yaşansa da önemli bir sonuç elde edilemeden İlhanlı devleti yıkılmıştır. Görüldüğü üzere, Cengiz'in oğulları tarafından kurulan iki kardeş devlet arasında Berke Han'ın iktidarı döneminde ortaya çıkan husumetin ve siyasi ihtilafların temelinde din faktörünün etkisi açıktır.

KAYNAKÇA

- Akkuş, Mustafa. (2011). İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyaseti. Yayınlanmamış Doktora Tezi Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akkuş, Mustafa, (2014) "Anadolu Selçuklu Devletinin Yıkılmasında Kalenteri Grupların Rolü/ The Role Of Kalendar Groups In Collapse Of The Anatolian Seljuk State", Ahmet Topaloğlu Armağanı, TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-,Volume 9/7 Spring 2014 pp 117-134, Doi Number: 10.7827/TurkishStudies.7364
- Aksarayî, Kerimüddin Mahmut. (2000). Musameratü'l Ahbar. çev: Mürsel Öztürk. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Cüveynî, Alâeddin Atâmelik. (1998). Tarih-i Cihanguşa, trc: Mürsel Öztürk, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Ebu'l Ferec, Gregory. (1999). *Abul Farac Tarihi*, çev: Ö R. Doğrul, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Grousset, Rene. (2006). *Bozkır, İmparatorluğu*. trç: M. Reşat Uzman. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Gülensoy, Tuncer. (2007) “Moğolların Gizli Tarihi, Altan Topçı, Defter-İ Çingiz-Nâme, Cengiz-Nâme Ve Anonim Şibanî-Nâme’ye Göre Cengiz-Han’ın Soy Kütüğü/ The Family Tree Of Cengizhan”, *Turkish Studies -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, Volume 2/2 Spring 2007, Ankara/Turkey. s.258-274
- İbn Battûta, Ebû Abdullah Muhammed et-Tancî. (2004). *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. Sait Aykut. İstanbul: I-II, 3.b.
- İbn Bibi, (1996). *El Evamirül Alaiye Fil Umuril-Alaiye (Selçukname I-II)* çev. Mürsel Öztürk, Ankara: 1000 Temel Eser Kültür Bakanlığı.
- Kafalı, Mustafa. (1970). “Cuci Ulusu ve Ak Orda, Altın Orda, Gök Orda,” *İ.E.F.T.D. S 24*, s.59–68.
- Kafalı, Mustafa. (1976). *Altın Orda Hanlığının Kuruluş ve Yükseliş Devirleri*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- Kâşânî, Cemalü'd-din Ebul Kasım Abdullah b. Muhammed b. Ebi Tahir. (1992). *Tarih-i Olcâyâtü*, çev. Derya Örs. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kitapçı, Zekeriyya. (2000). *Türk Boyları Arasında İslam Hidayet Fırtınası II. (Moğollar Arasında İslamiyet)*. Konya: Dizgi Ofset.
- Makrizi, Takiyüddin Ahmed Ali. (1997). *Kitabü's-Sülük fi Ma'rifet-i Düveli'l- Mülük*. Yay: Muhammed Mustafa Ziyade. I-VIII. Beyrut: Darü'l- Kütübü'l-İlmiyye.
- Moğolların Gizli Tarihi. (1995) çev. Ahmet Temir. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Nüveyrî, Şihabüddin Ahmed b. Abdülvahhab. (2004). *Nihayetü'l-Ereb fi Fununi'l-Edeb*. I-XXXIII., Beyrut: Darü'l- Kütübü'l-İlmiyye.
- Reşidüddin, Fazlullah b. İmadüddeve et-Tabib el-Hemedani, (ty). *Cami'u't-Tevarih, I-II*, trç: Muhammed Sadık Neş'et, Fuad Abdülmü'ti es-Sayyad, Muhammed Musa Hindavi, Kahire.
- Roux, Jean Paul. (2002). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. çev: A. Kazancıgil. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Spuler, Bertold. (1987). *İran Moğolları*. çev: Cemal Köprülü. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Tiesenhansen, W. De. (1941). *Altın Ordu Devleti Tarihi Ait Metinler*. Çev İ.H. İzmirli İstanbul.
- Vladimirtsov, B.Y. (1987). *Moğolların İçtimai Teşkilatı*. Çev: A. İnan. Ankara: TTK Yayınları.
- Yakubovskiy, A. Yu. (1992). *Altın Ordu ve Çöküşü*. Trç: Hasan Eren. Ankara: TTK Yayınları
- Yuvalı Abdülkadir. (1985). “XIII. Yüzyılda Ön Asya’daki Siyasi Bloklaşma”. *Türk Kültürü Dergisi*, S.262, s.111-120.
- Yuvalı Abdülkadir. (1993). "Kuruluş Döneminde Altınorda-İlhanlı İlişkileri", ", *Altınorda Devletini'nin*, 750. Kuruluşu Sempozyumu, Tataristan-Kazan, Rusya, 9-10 Ağustos 1993, vol.2, pp.5-9.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- Akkuş, M. (2016). “Altın Orda-İlhanlı İlişkilerinde Dinin Rolü / The Role of Religion on Golden Horde-Ilkhanid Relations”, *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Kamil Veli Nerimanoğlu Armağanı) Volume 11/11 Summer 2016, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9899>, p. 1-12.